

ARAP KAYNAKLARINA GÖRE TİMUR VE DİN*

Musa Şamil Yüksel*

Özet

Türk ve dünya tarihinde önemli bir yere sahip olan Timur ve kurmuş olduğu devlet ile ilgili olarak Timurlu kaynaklarının yanı sıra, dönemin Arap kaynaklarında da önemli bilgiler verilmektedir. Arap kaynaklarında verilen bazı bilgiler Timurlu kaynaklarındakilere paralel olduğu gibi, oldukça farklı olanlar da mevcuttur. Timurlu kaynaklarında Timur, İslâmiyet'in gereklerini yerine getiren samimî bir Müslüman ve dindar bir hükümdar olarak gösterilirken, Arap tarihçileri bu konuda neler söylemektedirler? Arap kaynaklarına göre Timur için din ne anlam ifade etmektedir? Bu gibi sorulara cevap aranan bu çalışmada bizzat Timur ile görüşen veya kendisiyle aynı dönemde yaşayan Arap tarihçilerinin eserlerinden faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Timur, Timurlular, Din, İslâmiyet, Arap kaynakları.*

Abstract

Timur and Religion According to Arabic Sources

Tamerlane, founder of the Timurid State, has a great importance in Turkish and World History. Arabic sources which were written at that period contain important information about Tamerlane and his state, as well as Timurid sources. While some of the records in Arabic sources are very similar to the records which existed in Timurid sources, some of them are quite different. For instance, Tamerlane was very faithful Muslim and pious ruler according to Timurid sources, was his faith in Islam depicted in Arabic sources similarly? What does "religion" really mean for Tamerlane according to Arabic sources? This study aims to clarify such questions depending on the sources written by contemporary Arab historians, some of whom had actually met Tamerlane.

Key words: *Tamerlane, Timurids, Religion, Islam, Arabic sources.*

* II. Uluslararası Türk Tarihi ve Edebiyatı Kongresi'nde (11-13 Kasım 2005, Manisa) sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

* Araş. Gör. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. m.samil.yuksel@ege.edu.tr

Timur, bilindiği üzere XIV. yüzyılın ikinci yarısında Semerkand'da ortaya çıkarak kısa bir zaman zarfında Türk tarihinin en büyük devletlerinden birisini kurmuş ve gerek Türk tarihinde gerekse dünya tarihinde önemli bir yer işgal etmiştir. Tarihteki diğer büyük Türk hükümdarları gibi mutlak bir hâkimiyet anlayışına sahip olan ve tüm seferlerini bu anlayış doğrultusunda düzenleyen Timur için acaba din ne anlam ifade ediyordu? Bu soruya cevap vermek üzere Timurlu kaynakları incelendiğinde karşımıza Timur'un, günlük hayatında namazlarını kılan, orucunu tutan, zekâtını veren, Ramazan ve Kurban bayramlarının vaciplerine mutlaka uyan, kısacası İslâmîyet'in gereklerini yerine getiren samimî bir Müslüman olduğu şeklinde bir manzara çıkar. Timur din adamlarına, şeyhlere ve seyyidlere saygıda kusur etmez, onları daima himaye eder ve kendileri ile devamlı sohbetlerde bulunurdu. Hükümdar olarak tüm hayatını İslâm'a hizmet için harcayan ve devletini idare ederken İslâm dininin emirlerinden asla dışarı çıkmayan Timur, seferlerini ya kâfirlere karşı cihat amacıyla ya da Müslüman halka eziyet eden Müslüman hükümdarlara karşı düzenlerdi. Bundan dolayı da Timurlu kaynaklarında kendisine "Kutbeddin", "Saye-i Hazret-i Allah" ve "Saye-i Hazret-i Zu'l-Celâl" gibi lakaplar ithaf edilmiştir.¹

Timurlu kaynaklarında çizilen bu dindar Timur imajının yanı sıra, dönemin Arap kaynaklarında Timur hakkında verilen birçok kayıt incelendiğinde ise "Timur ve Din" konusunda oldukça ilginç bilgiler karşımıza çıkmaktadır ki, bizzat Timur ile görüşen veya kendisiyle aynı dönemde yaşayan Arap tarihçilerinin eserlerinden faydalanacağımız bu çalışmada, Arap kaynaklarına göre Timur'un dinî inancını tasvir edecek ve bu inancın Timur'un izlediği siyaset üzerindeki etkilerini ortaya koyacağız.

*"Dünya, iki hükümdarın sahip olacağı kadar değerli ve büyük değildir. Tanrı nasıl bir ise, Sultan da bir tane olmalıdır"*² sözü ile sahip olduğu mutlak hâkimiyet anlayışını ortaya koyan ve bunu fiilen de uygulayan Timur'a, yetiştirdiği Türk-Moğol ve İslâm kültürü, devletini idare ederken kullanabileceği iki düstur sunmaktaydı: Yasa ve Şeriat. Cengiz Han ve yasına olan bağlılığın tartışılmadığı ve han olabilmek için mutlaka Cengiz Han soyundan gelmenin şart olduğu Çağatay ülkesinde tahta oturan Timur, dönemin Arap tarihçileri

¹ Mesela bkz. Şâmî, 9, 85, 100, 137-138, 141, 145, 166, 17-171, 189-190, 193, 211, 229, 234; Yezdî, I, 5-6, 238, 316, 448, , 450-51, 455, 470, 562, 566, 568-569, 575; II, 16, 19-21, 74, 79-80, 98, 106, 112, 135, 141-143, 146, 154-155, 224-225, 238, 266, 296, 302, 307, 313, 316, 362-64, 403-404, 417-419, 444, 447-448, 562; Hâfiz-ı Ebrû(1), I, 14-15, 30; II, 566, 703, 765-766, 824, 875-76, 916, 922, 941; Hâfiz-ı Ebrû(2), 448; Semerkandî, I, 147; Natanzî, 279-280; Fasih-i Hâfî, III, 141; Tacü's-Selmânî, 15, 20; İsfizarî, II, 42.

² Yezdî, I, 225; Aka 2000, 464.

tarafından da dile getirildiği üzere meşruiyetini ancak Çağatay soyundan gelen bir han adına ülkeyi idare etmek sureti ile sağlayabilmiştir.³ Bu yüzden de Cengiz Han kanunlarını, yani yasayı, şeriata tercih etmiştir. Arap tarihçileri bu durumu “*Cengiz kanunları, Timur için İslâm fıkhı ve Hz. Peygamberin yolu gibidir*” cümlesi ile ifade etmişler ve Şeyh Hafızuddin Muhammed el-Bezzâzî ve Alâeddin el-Buharî gibi birçok âlimin de Timur’u tekfir ettiğini söylemişlerdir.⁴

Arap kaynaklarında geçen bu ifadelere bakarak, Timur’un Müslüman olmadığı iddia edilemez. Çünkü Timur, Arap tarihçilerine göre de namaz kılmak, oruç tutmak, zekât ve sadaka vermek, cami ve medrese yaptırmak gibi İslam dininin gereklerini yerine getiren bir hükümdardı. Ayrıca o, ulema ve şeyhlere saygıda ve ikramda kusur etmezdi. Onları herkesten üstün tutar, kendileri ile sohbet edip, görüşlerini alır ve nasihatlerini dinlerdi.⁵

Arap tarihçilerine göre daha gençlik yıllarında bile şeyhler ile münasebete önem veren Timur’un ilişki kurduğu şeyhlerden ilki Şemseddin Fahirî’dir. Tarihçilerden İbn Arabşah ve İbn Hacer’in ifade ettiğine göre Timur, daha parası ve gücü olmayan bir genç iken, sahip olduğu tek elbisesini satıp kazandığı para ile bir keçi almış ve bu şeyhi ziyarete gitmiştir. Hediye olarak aldığı keçinin boynuna bağladığı ipin diğer ucunu kendi boynuna takarak huzura gelen Timur, müridleri ile zikir halinde olan şeyhi, zikir bitene kadar ayakta beklemiştir. Zikrin sonunda Şemseddin Fahirî’nin elini öperek, huzurunda diz çöküp edeple oturmuş ve kendisinden siyasî arzuları için dua etmesini istemiştir. Şeyh Şemseddin de bu isteği kabul ederek Timur için dua etmiştir.⁶

Adı Timur ile birlikte anılan bir diğer şeyh ise Seyyid Bereke’dir. Seyyid Bereke’nin 1370 yılından ölümüne kadar devamlı Timur’un yanında bulunduğu, Toktamış’a karşı elde ettiği zaferde olduğu gibi, ilk önce kaybetmekte olduğu bazı savaşları onun kerameti sayesinde kazandığı ifade edilmektedir. Ayrıca Timur Horasan’daki bazı bölgeleri tüm gelirleri ile birlikte Seyyid Bereke’ye vermiş ve bu topraklar çocuklarına miras kalmıştır. Hatta ölüm bile onları

³ el-Makrîzî, VI, 52; İbn Hacer, II, 226; es-Seyrafi, I, 457; II, 31; İbn Arabşah, 56-7.

⁴ İbn Arabşah, 455; İbn Kadı Şuhbe, IV, 438-39; es-Sehavî, III, 49.

⁵ İbn Arabşah, 216, 454, 467; es-Sehavî, III, 49; İbn Kadı Şuhbe, IV, 441-42; İbn Şihne, 218-19; el-Makrîzî, VI, 51; İbn İyâs, I/2, 610, 710; İbn Hacer, II, 229; İbn Tagribirdî, XIII, 163; İbn Kadı Şuhbe, IV, 438.

⁶ İbn Arabşah, 43-44; İbn Hacer, I, 17.

ayırمامış ve Timur, vasiyeti gereği yüzü bu manevî koruyucusuna dönecek şekilde Seyyid Bereke ile aynı türbeye gömülmüştür.⁷

Şeyh Zeyneddin Ebu Bekir Tayâbâdî de burada unutulmaması gereken bir diğer şahsiyettir. Çünkü İbn Arabşah'ın anlattığına göre Horasan'a gelen Timur, Hâf kasabasında her yönden mükemmelliği ile meşhur olan Zeyneddin Ebu Bekir adında bir şeyh olduğunu duymuş ve bir an önce onu ziyaret etmek istemiştir. Timur'un kendisini ziyarete geldiği haber verilince şeyh, hiçbir tepki vermemiş ve Timur'atından inip huzuruna geldiği halde meşgul olduğu zikre devam etmiştir. Timur'un iyice yaklaşıp önünde eğilmesi üzerine ayağa kalkarak elini Timur'un sırtına koymuştur. Bu olayı daha sonra anlatan Timur, "Allah'tan şeyh elini hemen kaldırdı. Çünkü o sırada gök kubbenin adeta çöktüğünü ve yer ile göğün arasında kalıp paramparça olduğumu hissettim" demiştir. Ardından şeyhin huzurunda diz çöküp oturarak "Şeyh hazretleri, niçin bu bölgedeki hükümdarlara zulmü bırakıp adaletle hükmetmelerini emretmiyorsun?" diye sormuş, şeyh de "Emrettik, ama emrimize uymadılar. Bunun üzerine biz de onların üzerine seni musallat ettik" şeklinde cevap vermiştir. Şeyhin bu sözlerini hayırlı bir fal olarak gören Timur, şeyhin huzurundan ayrılır ayrılmaz "Allah'ın izniyle dünyanın sultanı oldum" demiştir.⁸

İbn Arabşah'a göre Timur, "Ne memleketler ele geçirdim, ne kaleler fethettimse hepsi Şeyh Şemseddin Fahurî'nin tavassutu ve Şeyh Zeyneddin Ebu Bekir'in hamiyeti sayesinde. Seyyid Bereke'nin yardımı olmaksızın da hiçbir başarı kazanmadım" diyerek başarılarının arkasında bu manevî koruyucularının olduğunu belirtmiştir.⁹

Çok otoriter bir hükümdar olmasına rağmen Timur, İbn Kadı Şuhbe'ye göre, Allah'tan başkasından korkusu olmayan Semerkand Şeyhülislamı Hâce Abdülevvel'den çekinirdi. Hatta Hâce Abdülevvel bir sohbet sırasında kendisine "Hayır, ya Emir! Sen sus, ben konuşacağım!" bile demişti. Gene bir gün Timur'un, "Zekât nasıl verilir?" şeklindeki sorusuna Abdülevvel'in, "Sana zekât vermek düşmez. Çünkü sana farz olan şey, gasp etmiş olduğun haram malları sahiplerine geri vermendir. Herkese hakkını geri verince de sana hiçbir şey kalmaz ve fakir olursun. Böylece sana, zekât almak ve insanlara el açmak

⁷ İbn Arabşah, 59-61; İbn Hacer, I, 19; Aka 2002, 108.

⁸ İbn Arabşah, 70-71.

⁹ İbn Arabşah, 48.

caiz olur” şeklindeki cevabı üzerine hiç bir şey dememesi de kendisinin din âlimlerine olan saygısının bir göstergesi idi.¹⁰

Timur ulemayı çevresinden ve sarayından hiç eksik etmezdi. Kendisinin hizmetinde bulunan âlimlerin uzunca bir listesini İbn Arabşah eserinde vermektedir ki, bu listeye bakıldığı zaman II. Numan (Ebu Hanife) olarak adlandırılan Numaneddin el-Hârezmî, Kur’ân-ı Kerim’i yüz ciltlik bir eserde tefsir etmiş olan Muhammed el-Zâhid el-Buhârî, Arap, Fars ve Türk kelimcilerinin şahı olarak bilinen Mevlana Ahmed b. Şemsu’l-e’imme es-Serâî ile Sadeddin et-Taftâzânî, Seyyid Şerif Muhammed el-Curcanî ve Şemseddin Muhammed el-Cezerî gibi dönemin bir çok meşhur âlimi göze çarpar.¹¹ Ayrıca fethettiği yerlerdeki ilim ve sanat ehlini başkenti Semerkand’a götürerek ilim ve sanatlarını orada icra etmeleri için onlara her türlü imkânı sağlayan Timur, aynı şekilde din adamlarını da yanına alır ve payitahtına götürürdü.¹² Anadolu’dan getirdiği Şeyh Şemseddin Muhammed b. el-Cezerî ile Suriye’den getirdiği Kadı’l-kudatlar Şehabeddin İbn Şehid, Muhiyüddin İbn el-‘Îz ve Şemseddin Nablusî gibi âlimler bunlara örnek olarak verilebilir.¹³

Timur’un İslam dinine ve din adamlarına duyduğu saygı ile ilgili olarak bu örnekler daha da çoğaltılabilir. Mesela, Timur Suriye seferi dönüşü, adlarını saydığımız âlimleri yanına alıp götürürken Halep’te topladığı tartışma meclisinde sormuş olduğu sorulara verdiği cevaplarla kendisinin takdirini kazanan Kadı İbn Şihne’ye¹⁴ *“Benim yanımda senin gibi birçok âlim var. Bu bölge Mekke’nin kapısı sayılır ama burada senin gibi başka âlim yok. Bu yüzden senin burada kalmanı istiyorum”* diyerek onu Semerkand’a götürmemiştir.¹⁵ Timur’un bu davranışından İbn Şihne’ye gerçekten saygı duyduğu ve kutsal toprakların kapısı olarak gördüğü Suriye bölgesinin, onun gibi değerli bir âlimden mahrum kalmasını istemediğinde samimi olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁰ İbn Kadı Şuhbe, IV, 442.

¹¹ İbn Arabşah, 466-70. İbn Arabşah’ın toplu olarak naklettiği bu isimlerin bir çoğunun Timur’un yanında bulunduğunu diğer Arap kaynakları da doğrulamaktadır. Meselâ bkz. İbn Kadı Şuhbe, IV, 183; İbn Şihne, 213-14, 219; el-Makrîzî, VI, 94; İbn Haldûn(1), 409-12.

¹² İbn Arabşah, 293, 470; İbn Kadı Şuhbe, IV, 183; es-Sehavî, III, 48; İbn İyâs, I/2, 615-16.

¹³ İbn Arabşah, 467-68; İbn Kadı Şuhbe, IV, 183. İbn Kadı Şuhbe ayrıca, Kadı Sadreddin el-Münavî’nin de Timur tarafından götürüldüğünü söylemektedir. Fakat el-Münavî bu yolculuk sırasında Zap suyunda boğularak ölmüş ve Semerkand’a ulaşamamıştır, bkz. İbn İyâs, I/2, 710; el-Makrîzî, VI, 54.

¹⁴ İbn Arabşah, 214-16; İbn Şihne, 213-18.

¹⁵ İbn Şihne, 229-30.

Aynı şekilde Timur, Halep ve Dımaşk gibi Suriye şehirlerinde yapmadığını bırakmadığı halde, İslam'ın meşhur kumandanlarından Halid b. Velid'in türbesinin bulunduğu Humus'a geldiği zaman "*Halid b. Velid'e olan hürmetimden dolayı bu şehri bağışlıyorum*" diyerek buraya dokunmamıştır.¹⁶

Bu konuya bir diğer örnek ise Timur'un bir güç gösterisi olarak, Müslümanlar için en kutsal yer olan Kâbe'ye örtü göndermek amacı ile 1404 yılı Hac mevsiminde adamlarına Kâbe'nin ölçüsünü aldırmasıdır. Fakat 1405 yılı Hac mevsimini göremeden vefat ettiği için bu isteğini yerine getirememiştir.¹⁷

Buraya kadar anlattıklarımızın ışığında Timur'un, Arap tarihçileri tarafından da gerçekten İslam dinine, din büyüklerine ve din âlimlerine saygıda kusur etmeyen ve dinî vecibelerini yerine getiren bir Müslüman olarak görüldüğü söylenebilir. Şimdi aktaracağımız bilgilere bakalıdğı zaman ise Timur'un çok farklı bir yönü ortaya çıkar. Yani, Timur dindarlığının ötesinde İslâm dinini siyasî amaçları için zekice kullanır ve böylece yapmış olduğu faaliyetler için bir meşruiyet sağlardı. Bunun en güzel örneği, yollamış olduğu elçileri öldürten Mısır sultanı ez-Zâhir Berkuk'a 796/1393-1394 senesinde gönderdiği mektuptur. Bu mektupta Timur kendisini Allah'ın öfkesinden yarattığı bir asker, Berkuk'u ise haram ve rüşvet yiyen, yetimlerin mallarına el koyup halkın kanını akıtan ve Allah'a isyan eden bir hükümdar olarak tanımlayarak, "Allah'ın kendisini Berkuk'un üzerine musallat ettiğini" ifade etmektedir. İfadelerini Kur'ân ayetleriyle de destekleyip ilahî bir meşruiyet sağlayarak Suriye'de yapacaklarını haklı göstermektedir.

Bu mektubun metni aynen şöyledir:

"De ki: Allah'ım, ey gökleri ve yeri yoktan var eden, görülmeyeni ve görüleni bilen! Ancak Sen, ayrılığa düştükleri şeylerde, kullarının arasında hükmedersin" [Kur'ân, Zümer Suresi, 46]. *Bilin ki, biz Allah'ın öfkesinden yarattığı askeriyiz, gazabı kendilerine helâl olan kimselere musallat ettiği, şakilere acımayan ve ağlayana merhamet etmeyen kimsesiz. Allah bizim kalplerimizden rahmeti çekip almıştır. Vay o kimsenin haline ki, bizim tarafımızda değildir! Muhakkak ki, biz*

¹⁶ es-Seyrafi, II, 104; İbn Arabşah, 229-31; İbn İyâs, I/2, 603.

¹⁷ el-Makrizî, VI, 133. Makrizî eserinde bu olayın 807 yılı Zi-l-hicce ayında (Haziran 1405) geçtiğini belirtmekte ve Timur'un 808 (1406) yılında öldüğünü kaydetmektedir. Fakat Timur'un 807 Şaban ayında (Şubat 1405) vefat ettiği kesindir. Bundan dolayı Makrizî, Timur'un ölüm tarihinde olduğu gibi bu olayı da bir yıl sonraya tarihlediği ve olayın gerçek tarihinin Timur ölümünden önceki hac mevsimi, yani 806 Zi-l-hicce ayı (Haziran 1404) olduğu kanaatindeyiz.

Arap Kaynaklarına Göre Timur Ve Din

ülkeleri yok ettik, çocukları yetim bıraktık, yeryüzünde fesat çıkardık, aziz olanı zelil yaptık ve topraklarını zorla ellerinden aldık. Eğer bu yaptıklarımız onu işiten kimseye hayal gibi gelirse, onu anlamakta zorluk çekerse kendisine şöyle de: “Şüphesiz ki, hükümdârlar bir ülkeye girdiklerinde orayı bozarlar, aynı zamanda zelil ederler” [Kur’ân, Neml Suresi, 34]. Bu bizim sayımızın fazlalığından, cesaretimizin çokluğundan, hızlı koşan atlarımızdan, delip geçen mızraklarımızdan, parlayan ok uçlarımızdan, yıldırım gibi kılıçlarımızdan, dağlar gibi yüreklerimizden ve kumların sayısı kadar olan askerlerimiz sayesindeyiz. Bizler kahraman ve efendiyiz, bizim mülkümüze erişilemez ve komşularımıza zarar verilemez. Onurumuz sonsuza dek en üsttedir, bize teslim olan kurtulur, bizimle savaşan pişman ve bizim hakkımızda bilmeden konuşan cahillik etmiş olur. Eğer siz de emirlerimize itaat eder ve şartlarımızı kabul ederseniz bizim lehimize olan sizin de lehimize, bizim aleyhimize olan sizin de aleyhinize olur. Eğer muhalefet ve isyana devam ederseniz sakın kendinizden başkasını kınamayın. Çünkü kaleler bizden yanadır, onların çok güçlü olmaları bizi durduramaz. Şehirlerin var güçleriyle bizimle savaşmaları kendilerine fayda vermez. Bize ettiğiniz beddualar duyulmaz ve onlara cevap verilmez. Allah dualarınıza nasıl cevap versin ki? Çünkü haram yediniz, bütün insanları mahvettiniz, yetimlerin mallarına el koydunuz, idarecilerden rüşvet aldınız ve kendinize ateşi seçtiniz; bu ne kötü bir sonuçtur! Zulüm ile öksüzlerin mallarını yiyenler, karınlarına sadece ateş koymaktadırlar ve çılgın bir ateşe gireceklerdir [Kur’ân, Nisa Suresi, 10]. Tüm bunları yaparak kendiniz için helâk kaynaklarını oluşturduunuz. Âlimleri katlettiniz, eşrafın kanını akıttınız; vallahi bu isyan ve israftan başka bir şey değildir! Siz bununla ateşte ebedî olarak kalacaksınız ve yarın size şöyle denilecektir: “Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan, yoldan çıkmanızdan ötürü bugün, alçaltıcı bir azap ile cezalandırılacaksınız” [Kur’ân, Ahkâf Suresi, 20]. Ey asiler ve düşmanlar, kendinizi zillet ve değersizlikle müjdeleyin! Bizi kâfir zannettiniz. Hâlbuki bize göre siz vallahi hem kefare hem de feceresiniz. Her şeye gücü yeten ve her şeyi idare eden Allah, bizi size musallat etti. Sizin aziz olanınız bizim katımızda zelildir, çokluğunuz ise bize göre azınlıktır. Çünkü biz doğusu ve batısı ile yeryüzüne sahip olduk ve yeryüzünün tüm gemilerini gasp ettik. Size de gerekeni açıkladık. Perde kalkmadan, harp kıvılcımlarını saçmadan ve yüklerini bırakmadan, her göz sizin için ağlamadan, ayrılık münadisi ‘Bunlardan geriye bir şey kaldı mı?’ diye bağırmanın, sizi iyice sarstıktan sonra zafer çığıllarını size duyurmadan önce cevap vermek için acele edin! “Şimdi onlardan

hiçbirini duyuyor musun, yahut onların gizli bir sesini işitiyor musun?” [Meryem Suresi, 98]. *Eğer size elçi gönderiyorsak size insaf ettiğimizdendir. Önceki elçilerimize yaptığımız gibi bunları da öldürmeyin, yoksa önceki âdetlerinize muhalefet ve Allah'a isyan etmiş olursunuz. Elçilere açık tebliğden başka bir sorumluluk yoktur. Size her şeyi açıkladık, cevap vermekte acele edin! Ve's-selâm”*¹⁸

Timur, amacına ulaşabilmek için insanların dinî duygularını da çok iyi kullanırdı. Mesela, çok sağlam surlara sahip olan Dımaşk'ı kuşattığı zaman şehir kendisine çok iyi mukavemet etmiş ve bin kadar askeri öldürüldüğü halde şehri almaya muvaffak olamamıştı. Bunun üzerine Timur hemen bir hile planlayarak iki adamı ile şehirdekilere “*Emirimiz sulh istiyor, akıllı birini gönderin de sulhu konuşalım*” şeklinde haber yollamıştır. Bu arada kendi emirleri ile ihtilafa düşen Mısır sultanının Kahire'ye dönmesi üzerine yalnız kalan Dımaşk halkı da Hanbelî Kadısı İbn Muflih'i Timur'a göndermiştir. Timur kurnazca davranıp İbn Muflih'e “*Bu şehir peygamberler ve sahabeler şehridir. Çocuklarımın ve başımın sadakası olarak bu şehri Allah Resulü'ne bağışlıyorum. Eğer Dımaşk nâibi Sudun, elçimi öldürüp beni kızdırmasaydı buraya gelmeyecektim. Sudun'u yakalayıp esir ettiğim için geri dönmek istiyorum. Ama bana sunulacak dokuzâtı (dokuzlu hediyeleri) almadan da gitmem*” demiştir. Timur'un bu sözlerine inanan İbn Muflih, şehre dönünce Dımaşk halkına Timur'u övüp, onun çok büyük birisi olduğunu söylemiş ve Timur'un kendisine dediklerini aynen aktarmıştır. Bu sözlere inanan Dımaşk halkı, şehri Timur'a teslim etmiş, Timur da kendilerine aman vermiştir.¹⁹ Fakat dinî yönden insanlara güven veren sözler ile Dımaşk halkını barışa ikna eden Timur, şehirde Müslüman bir hükümdara yakışmayacak faaliyetlerde bulunmuştur. Timur ve ordusunun Dımaşk'ta yaptıkları Arap kaynaklarında özetle şu şekilde anlatılmaktadır:

“Timurlular ilk olarak Emevî Camii'nde Cuma namazı kılınmasını, hatta caminin içine girilmesini bile yasakladılar. Ayrıca diğer camilerde de namaz kılmak ve çarşılarda çalışmak yasaklandı. Dımaşk'ın mahalleleri Timur'un adamları arasında paylaştırıldı ve bu kişiler maddî durumu çok kötü olan kimselerden

¹⁸ el-Makrîzî, V, 349-51; İbn Furat, IX, 371-73; İbn Arabşah, 155-57; es-Seyrafi, I, 379-381. Bazı Arap tarihçileri de bu mektubun tamamını vermemekle birlikte ya bir kısmını ya da sadece içeriğini vermektedirler, bkz. İbn Hacer, I, 474; İbn Kadı Şuhbe, I, 507-508; İbn İyâs, I/2, 466. Bu mektup ile ilgili olarak ayrıca bkz. Kanat 1996, 65-67.

¹⁹ İbn Tagrîbirdî, XII, 238-39; İbn Hacer, II, 137-38, 225-26, 228; el-Makrîzî, VI, 50-52; İbn İyâs, I/2, 610-11; el-Kalkaşandî, VII, 330-331.

dahi çok yüksek miktarda para istediler. Bunu vermediği takdirde de ellerindeki her şeyi aldılar, hiç bir malı kalmayınca da gözleri önünde karılarına, kızlarına ve çocuklarına el koyup, ırzlarına geçtiler. Hatta bununla da yetinmeyip, istedikleri parayı bulup getirmesi için işkence ettiler. Ardından da beş yaş üzeri tüm kadın, erkek ve çocukları esir edip, şehri ateşe verdiler. Seksen gün sonra Timur ve adamları Dımaşk'ı terk ettiği zaman şehir tamamen yanmış bir vaziyetteydi. Emevî Camii'nin sadece duvarları kalmış, tüm camiler, medreseler, mezarlıklar, evler, çarşular, pazarlar, hamamlar harap olmuş ve şehir cesetlerle dolmuştu. Canlı bir tek hayvanın dahi kalmadığı şehirde, sadece sayısı birkaç bini bulan küçük çocuk hayatta kalmıştı ki, onların da bir kısmı can vermek üzereydi.”²⁰

Arap tarihçilerinin ifadesi ile Dımaşk'ta bunları yapan Timur, 1402 senesinde Anadolu seferi sırasında da Yıldırım Bâyezid'e mektup yollayarak “Muhakkak ki, sen Allah yolunda cihat eden birisin. Bu yüzden seninle savaşmak niyetinde değilim. Ancak senden isteğim, babandan ve dedenden kalan topraklar ile kanaat etmen ve İlhan Ebu Said döneminde Anadolu emiri olan Eretna'ya ait toprakları bana vermendir” demek suretiyle sulh yapmak istiyormuş gibi davranarak onu oyalamış, bu arada da hem Bâyezid'in ordusunda bulunan Tatarları, casusları aracılığı ile kendi tarafına çekmiş, hem de Anadolu içlerinde Bâyezid'e hiç hissettirmeden ilerleyip Kemah'a kadar gelerek, bu şehri yerle bir edip halkını da katletmiştir.²¹ Böylece Timur, Sultan Bâyezid'in dinî duygularını kullanıp onu oyalarken Anadolu içlerine kadar ilerleyerek, yapacak oldukları savaş için büyük bir avantaj sağlamıştır. Bilindiği üzere bu mücadelenin devamında Ankara Savaşı meydana gelmiş, Sultan Bâyezid mağlup olmuş ve Timur ile askerleri Anadolu'da altı ay kadar kalarak Dımaşk'ta yaptıklarına benzer faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Timur'un başarılarının arkasında şüphesiz birçok sebep bulunmaktaydı. Arap tarihçilerine göre bunlardan bazıları: Zeki, ciddî ve otoriter olması, kafasına koyduğu bir işi mutlaka yapması, emrinin kesinlikle yerine getirilmesini istemesi ve emrine en ufak muhalefette bulunanın kanını mübah görmesi ve böylelikle de şahsiyetinin zedelenmesine asla izin vermemesidir. Bunun yanında savaş taktiklerini ve hilelerini herkesten iyi bilmesi, kendisine her zaman en doğru şekilde haber ulaştıran casuslara ve hiçbir engel tanımayan

²⁰ İbn Hacer, II, 138; el-Makrîzî, VI, 52-54; İbn Haldûn(1), 416-417.

²¹ el-Makrîzî, VI, 81; İbn Hacer, II, 225; İbn Kadı Şühbe, IV, 293-94; es-Seyrafi, II, 150; İbn İyâs, I/2, 659; İbn Arabşah, 320; İbn Tagrîbirdî, XII, 267.

sadık bir orduya sahip olması da zaferlerinde çok büyük rol oynamaktaydı.²² Burada konumuzu ilgilendiren husus ise kaynakların da ifade ettiği gibi casuslarının ve askerlerinin arasında din adamları ile tarikat mensuplarının bulunması, diğer bir deyişle Timur'un böyle kimseleri emellerine ulaşmak için kullanıyor olmasıdır.²³

Gerek âlimlerle yaptığı sohbetler, gerekse de kendisine kıssahânları tarafından okunan tarih ve siyer kitapları sayesinde mükemmel bir tarih ve din bilgisine sahip olan Timur'un²⁴ fethettiği şehirlerdeki âlimler ile tartışma meclisi toplaması gibi bir özelliği vardı. Bu meclislerde çözümü yok gibi görünen problemleri ortaya koyar ve o konuyla ilgili bazı genel meselelerden bahsederdi ki, sanki Timur bu ilmi okumuş zannedilirdi. Ardından da âlimlere konuyu tartışmalarını emreder ve sorduğu sorular ile de onları sıkıntıya sokardı. Arap tarihçilerine göre bunu genellikle de âlimlere işkence etmek ve onların ölümlerine sebep olmak amacıyla yapardı.²⁵ Bunun en güzel örneği 30 Ekim 1400 tarihinde Halep şehrini aldığı zaman içlerinde Kadı İbn Şihne'nin de bulunduğu ulemayı toplayarak yaptırdığı tartışmadır. Bu tartışmayı İbn Şihne'nin ağzından özetle aktaracağız:

“Bizi (ulema ve kadıları) çağırttı, huzura geldik ve oturmamız emredildi. Kendi ulemasının ileri geleni Abdulcebbâr b. Allâme Numaneddin el-Haneî aracılığı ile bize, ‘Semerkand, Buhara ve Herat gibi şehirlerdeki ulemaya sorduğum ve cevap alamadığım soruyu soruyorum. Yalnız onlar gibi olmayın! En iyiniz ve en bilginizden başkası bana cevap vermesin ve ne konuştuğunu bilsin. Çünkü çok eskiye dayanan bir ilim aşkana sahip olduğum için âlimlerle çok içli dışlı oldum!’ dedi. Timur’un, kendilerine işkence yapmak ve onları öldürmek için sorularıyla ulemayı sıkıştırdığını daha önce duymuştuk. Bu arada Şafî Kadısı Şerafeddin Musa el-Ensarî benim için ‘Bu bizim üstadımız, bu memleketin hocası ve müftüsüdür. Sadece Allah’tan yardım diler, ona sorun’ dedi. Timur’un ‘Dün sizden ve bizden ölenler oldu, peki hangisi şehittir? Sizden ölenler mi, bizden ölenler mi?’ şeklindeki

²² İbn Arabşah, 85, 126, 160, 195, 200, 320, 351, 361, 452, 456-57, 473-74, 476, 479, 481; İbn Hacer, I, 336, 491; II, 225; el-Makrîzî, V, 199; VI, 47; İbn Tagrîbirdî, XII, 223, 253; XIII, 163; es-Sehavî, III, 49; İbn Kadî Şuhbe, IV, 429, 438; es-Seyrafi, II, 75, 209; İbn İyâs, I/2, 606, 619, 710.

²³ İbn Arabşah, 456-57, 479, 481; İbn Hacer, I, 491.

²⁴ İbn Arabşah, 452, 454-55; İbn Hacer, II, 229; es-Sehavî, III, 49; İbn Tagrîbirdî, XIII, 163; İbn Kadî Şuhbe, IV, 438; İbn İyâs, I/2, 710.

²⁵ İbn Arabşah, 214, 457; İbn Şihne, 213; es-Sehavî, III, 47, 50.

Arap Kaynaklarına Göre Timur Ve Din

sorusu üzerine hepimiz sustuk kaldık. Kendi kendimize 'Onun âlimleri sıkıntıya sokuşu işte bu!' diye söylendik. Kimseden ses çıkmıyordu ki, Allah bana cevabı hemen gösterdi ve 'Aynı soru Hz. Muhammed'e de sorulmuştu. Ben de bu soruya onun gibi cevap veririm' dedim. Timur hemen bana döndü ve Abdulcebbâr'a 'Bu adam benimle alay mı ediyor? Peygamber efendimize sorulan soru ve onun cevabı nedir?' dedi. Ben de 'Peygamber efendimize, 'Ya Resûlullah biri samimi inançla, diğeri cesaretle, öteki ise gösteriş için savaşıyor. Hangisi Allah yolundadır?' diye sordular. Resulullah da 'Kim Allah lafzını yüceltmek için savaşırsa o şehittir' şeklinde cevapladı dedim ve 'Dün sizden ve bizden kim Allah lafzını yüceltmek için savaştı ve öldüyse o şehittir' diye ekledim. Bunun üzerine Timur 'Güzel, güzel', Abdulcebbâr da 'Ne güzel söyledin' dedi. Timur'dan sorular, bizden de cevaplar arka arkaya geldi... Kendisinin son sorusu 'Hz. Ali, Muaviye ve Yezid hakkında ne düşünüyorsunuz?' şeklinde oldu. Malikî kadısı Alemuddin el-Kufî, 'Üçü de müçtehidir' deyince Timur çok kızdı ve 'Haklı olan Hz. Ali'dir. Muaviye zalim, Yezid ise fasıktır. Siz Halepliler Dımaşk ehline tabisiniz. Onlar Yezididirler ve Hz. Hüseyin'i katletmişlerdir' dedi".²⁶ Hz. Ali, Muaviye ve Yezid konusunu Dımaşk'ta topladığı mecliste de tartıştıran Timur'un Dımaşk âlimlerine sorduğu ilginç sorulardan birisi de 'İlim derecesi mi yüksek, mezhep derecesi mi?' şeklinde olmuştur.²⁷

Timur'un fethettiği ülkelerdeki âlimleri soruları ile sıkıştırdığı ve baskı altına aldığı kanaatimizce de doğrudur. Çünkü Sünnî İslâm inancına sahip olan Timur, Şîilerin de yaşadığı kendi ülkesinde daima Sünnî İslâm'a uygun politikalar izlemesine rağmen, Dımaşk ve Halep'teki âlimlerle yaptığı tartışmalarda sanki ateşli bir Hz. Ali taraftarı gibi davranmış ve buradaki âlimleri birer Yezid taraftarı gibi görerek, onları azarlamak sureti ile kendilerine sıkıntılı anlar yaşatmıştır.

Dini, siyasî emellerine ulaşmak için çok iyi bir şekilde kullandığını söylediğimiz Timur'un, halifelik makamına yaklaşımı ise oldukça ilginçti. Bilindiği üzere Timur döneminde halifelik makamı, Müslüman ülkeler üzerinde Abbasîler dönemindeki kadar etkili olmasa da Mısır'da Memlûk Devleti'nin himayesi altında idi. Meşhur tarihçi İbn Haldûn'a göre Timur, Dımaşk şehrini

²⁶ İbn Şihne, 213-15; İbn Arabşah, 214-16.

²⁷ İbn Arabşah, 261, 263. Timur'un âlimlerle yapmış olduğu bu tartışma için ayrıca bkz. Aka 2000, 460; Kanat 1996, 127-133.

aldığı zaman şehirde bulunan ve el-Hakim el-Abbasi soyundan gelen bir kişi Timur'dan atalarının sahip olduğu üzere hilafet mansıbının kendisine verilmesini talep etmiştir. Timur bunun üzerine "*Ben senin için fakihleri ve kadıları toplarım. Şayet senin lehinde karar verirlerse ben de senin istediğin şekilde adaleti sağlarım*" demiş ve ardından aralarında İbn Haldûn ve İbn Muflih gibi kimselerin bulunduğu fakihleri ve kadıları çağırarak bir adalet meclisi kurmuştur. Bu mecliste iddia sahibi dinlenmiş, fakihler bu konudaki fikirlerini beyan etmişler ve onu haksız bulmuşlardır. Bunun üzerine Timur, iddia sahibine "*Fakihleri ve kadıları dinledin. Haksız olduğun aşikârdır. Gidebilirsin, Allah seni doğru yola ulaştırsın!*" demiştir.²⁸ Timur'un halifelik konusu ile ilgili olarak topladığı bu mecliste, daha önce topladığı tartışma meclislerinin aksine farklı bir tavır takınmıştır. Yani, rahatlıkla Hz. Ali-Muaviye veya Sünnî-Şîî tartışmasına sebep olabilecek hilafet konusunun konuşulduğu bu mecliste âlimleri sıkıştırmak yerine oldukça objektif bir şekilde adaletin yerine getirilmesini sağlamıştır. Kendisinin bu davranışı İslam dini açısından oldukça önemli olan hilafet konusuna karşı duyduğu hassasiyetin bir göstergesi olarak görülebilir.

Timur ve din konusunda dönemin Arap tarihçilerinin yazmış oldukları sadece bu kadar olmayıp, kendisi hakkında birçok menfi kayıtlara da yer vermiş oldukları görülmektedir. Hacim olarak olumlu ifadelerden daha fazla yer kaplamakta olan bu kayıtlar, doğruluğu sorgulanmadan değerlendirildiği zaman Timur, dinî yönü ile çok daha farklı bir kişi olarak görülür:

Arap tarihçilerine göre Timur; saltanatı boyunca Allah'tan başka hiç kimsenin sayamayacağı kadar çok insan öldürüp sayısız şehir yok etmiştir.²⁹ Kâfirlerin yerine Müslüman kanı akıtmaya ve İslam ülkelerini tahrip etmeye düşkündür.³⁰ Bu nedenle de "hâricî" olarak nitelendirilmektedir.³¹ Ayrıca ele geçirdiği şehir ve memleketlerdeki Müslümanların kafasının kesilerek kendisine getirilmesini istemeyi de âdet edinmiştir.³² Buna en iyi örnek Dımaşk şehrinde yaptıklarıdır. Dımaşk'ta yaptıklarının benzerini Halep, Bağdat, Sivas, İsfahan, Tebriz gibi birçok İslam şehirlerinde de yapmış ve insan kellelerinden sayısız kuleler diktirmiştir.³³ Bunları tek tek anlatmak konumuzun çerçevesini

²⁸ İbn Haldûn(1), 417-420. İbn Haldûn'un anlatmış olduğu bu olay için ayrıca bkz. Yüksel 2007, 97-98.

²⁹ es-Sehavî, III, 49; İbn Hacer, II, 299; el-Makrîzî, VI, 168.

³⁰ es-Sehavî, III, 50; İbn Hacer, II, 299; İbn Kadı Şuhbe, IV, 429.

³¹ İbn Hacer, II, 299; İbn Kadı Şuhbe, I, 513; es-Seyrafi, II, 103.

³² İbn Şihne, 225.

³³ İbn Arabşah, 116, 123-29, 169, 193-94, 196-97, 209, 217, 220, 257, 260, 280-85, 289, 352, 357; İbn Tagrıbirdî, XII, 218, 222-26, 239-46, 261, 264-68; XIII, 151; İbn Hacer, I, 20-1, 312,

Arap Kaynaklarına Göre Timur Ve Din

aşacağından burada sadece çok aşırıya kaçan birkaç örnek vermekle yetineceğiz:

Mesela Halep'te, öldürülen elçilerinin intikamı olarak 20.000'den fazla kelleden oluşan kuleler yaptırmış ve şehirde cesetlerden adım atacak yer kalmamıştır. Cami ve medreseler yakılıp yıkılırken, Müslümanlar azap çekerken Timur, Moğol usulünce verdiği içkili bir ziyafette eğlenmiştir.³⁴

1393 yılında yapmadığını bırakmadığı Bağdat'a ikinci kez 1401 yılı Kurban bayramında gelerek, her askerin kendisine bir kelle getirmesini emretmiş ve getirilen yaklaşık 100.000 kelleden 120 tane kule yaptırmıştır. Bu arada şehirde nehir gibi insan kanı akmıştır.³⁵ Timur da bu kulelerin karşısına geçerek "*Selam olsun size ey şehitler topluluğu! Sizin şahâdet mertebesine ulaşmanıza biz vesile olduk. Bunun için kıyamet günü bize şefaât etmeyi sakın unutmayın!*" demiştir.³⁶

Timur ile ilgili olarak Arap kaynaklarında daha da aşırıya kaçan ifadeler yer almaktadır. Bunlardan sadece bir kaç şöyledir:

Timur Allah'ı zikretmekten uzak, şeytanlarla arkadaş, yol-kesip suç işleyen, içindeki şerri ve fesadı dışına hiç belli etmeyen kan dökücü zalim bir kimseydi.³⁷ Ayrıca, Allah'ın hicrî VIII. yüzyılda kullarının günahlarından dolayı onları öldürsün ve ülkeleri ele geçirsün diye gönderdiği, karanlık bir gece gibi gelip hiç kimsenin anlam veremediği bir fitneydi.³⁸ Bu fitne o kadar büyüktü ki, karşısında en akıllı ve en zeki kişiler ne yapacağını şaşırıyor, en

336, 440, 450, 453, 471-73, 489, 495; II, 9, 19, 37, 107, 133, 135, 137-39, 148, 208, 225-26; el-Makrîzî, V, 184, 340, 345, 347, 377, 401; VI, 34, 37-9, 41-43, 50-4, 66, 81; İbn Haldûn(1), 403-405; İbn Haldûn(2), V/5, 470, 493-94, 516, 522, 536-38; İbn Şihne, 207, 210-12, 219-221, 229, 233; el-Kalkaşandî, I, 507; V, 87; VII, 330, 331, 346, 402-403; IX, 248; XIV, 415; es-Seyrafi, I, 129, 366, 375, 414; II, 74-7, 87-93, 150-52, 194; İbn Kadı Şuhbe, I, 181, 189, 473, 475, 502-03, 620; IV, 106, 142, 154-55, 167, 176-77, 191-92, 293, 430-33; es-Sehavî, III, 47-9; İbn Furat, IX/1, 346, 350, 362, 366; İbn Dokmak, II, 264; İbn İyâs, I/2, 591, 592-601, 612-618, 660.

³⁴ İbn Arabşah, 209, 216-17; İbn Hacer, II, 135; el-Makrîzî, VI, 41-2; es-Seyrafi, II, 74-7; İbn Tagrîbirdî, XII, 222-25; İbn Haldûn(1), 405; İbn Şihne, 219-221, 225-226, 233; İbn İyâs, I/2, 596-600.

³⁵ İbn Tagrîbirdî, XII, 261, 266; İbn Hacer, I, 336, 453, II, 148, 208; el-Makrîzî, V, 340; VI, 66. İbn Kadı Şuhbe'ye göre ise Bağdat'ta Timur'a getirilen 800.000 kelleden 40 tane kule yapılmıştır (İbn Kadı Şuhbe, IV, 191).

³⁶ İbn Kadı Şuhbe, IV, 191.

³⁷ İbn Arabşah, 42, 110, 128, 178, 193, 200, 391; İbn Tagrîbirdî, XII, 218, 254-55; XIII, 160; es-Sehavî, III, 49; İbn İyâs, I/2, 659, 710; İbn Kadı Şuhbe, I, 512; IV, 429; İbn el-Furât, IX, 348-49, 381; İbn Hacer, II, 299.

³⁸ İbn Arabşah, 37; İbn İyâs, I/2, 709.

sabırlı kimseler dahi dehşete kapılıyor, en aziz ve en keremli insanlar bile zelil oluyordu.³⁹ O, şeytanın insan vücudunda dolaştığı gibi bu dünyada dolaşüyor, ülkeleri istilâ edip yeryüzünü necasete boğuyor ve bedenleri zehirliyordu.⁴⁰ Coşkun bir sel gibi olan ve önünde hiç kimsenin duramadığı askerleri de kendisinin şerrini her tarafa yayıyorlardı.⁴¹ Kısacası “*Timur’un kendisi deccâl, ordusu ise ye’cûc ve me’cûc*” idi.⁴²

Arap tarihçileri, Timur’un doğumu ve ölümünü bile oldukça ağır ifadeler ile tasvir etmişlerdir. Doğumu için; “*Savaş başlığına benzer bir şey doğdu. Havadaki bulutlara uçup ardından yere doğru alçaldı ve ondan çıkan cemre ve kıvılcım yeryüzünü kapladı. Yere düştüğü zaman buz gibi olmuştü ve ellerinin içi kan doluydu. Bu durum kâhinlere sorulduğu zaman, kimisi asker, bazıları hırsız, bir kısmı kan dökücü kasap, diğerleri ise kelle uçuran bir cellât olacağını söylediler*”⁴³ ifadeleri kullanılırken, ölümü ise şu şekilde anlatılmıştır: “*Son seferinde Otrar’a vardığında öleceğini hissetti. Ama Allah, sahip olduğu o kirli ruhun bedeninden hemen çıkmasına izin vermedi. İcat etmiş olduğu çirkin zulüm sıfatları üzerine ölmesini istedi. Çünkü o zalimlerin öncüsüydü ve bir benzeri daha dünyaya gelmemişti. İçki ciğerlerini parçaladığından sürekli kan kusuyordu. Yaptıklarına pişman oldu ve üç gün can çekiştikten sonra öldü. O güne kadar inkâr ettiği Allah’a iman etti. Ama can çekişirken ettiği imanın bir faydası olmadı. Allah’ın lanetine intikal ederek cehennemde günahkârlar ile komşu oldu. Allah zorba ve haricî Timur’a lanet etsin! Kabrine ve türbesine merhamet etmesin!*”⁴⁴

Arap kaynaklarına göre dönemin hükümdarlarından Memlûk sultanı Berkuk ile Osmanlı sultanı Yıldırım Bâyezid’in Timur’u nasıl gördüklerini aktarmanın da konumuz açısından faydalı olacağı kanaatindeyiz:

Mısır Sultanı ez-Zâhir Berkuk, Timur’un mektubuna verdiği cevapta kendisine;

“De ki: (ey) mülkün sâhibi Allah’ım, Sen dilediğine mülkü verirsin, dilediğinden mülkü alırsın; dilediğini yükseltirsin, dilediğini alçaltırsın” [Kur’ân, Âl-i İmrân Suresi, 26]. *Küfür olan sözleriniz ve şeytanî nezaatleriniz bize ulaştı. Mektubunuz hazret-i*

³⁹ İbn Arabşah, 38.

⁴⁰ İbn Arabşah, 38, 113.

⁴¹ İbn Arabşah, 115.

⁴² İbn Arabşah, 195.

⁴³ İbn Arabşah, 41-42; İbn Tagrîbirdî, XII, 255.

⁴⁴ İbn Arabşah, 391-94; es-Seyrafi, II, 209; İbn Tagrîbirdî, XII, 270; XIII, 160; İbn Hacer, II, 299; İbn İyâs, I/2, 710.

cenâbınızdan ve kâfir bir melikin siretinden haber veriyor. Siz Allah'ın gazabından yaratılmışsınız, üzerine Allah'ın gazabının helal olduğu kimseler üzerine musallat oldunuz, şüphe edene merhamet göstermez, ağlayanın durumuna üzülmezsiniz ve Allah sizin kalplerinizden rahmeti çekip almıştır ki, bunlar sizin en büyük ayıbınız ve sultanların değil şeytanların sıfatlarındandır. Sıfat olarak da bunlar size yeter. “De ki: Ey kâfirler, ben sizin taptığınıza tapmam; siz de benim taptığıma tapmazsınız. Ben asla sizin taptığınıza tapacak değilim. Siz de benim yapmakta olduğuma tapıcı değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim banadır” [Kur’ân, Kâfirun Suresi, 1-6]. Bütün kitaplarda lanetlendiniz, tüm peygamberlerin dilinde kınandınız ve bütün çirkinliklerle nitelendirildiniz. Ortaya çıkışınızdan itibaren kâfir olduğunuz haberi bize ulaştı. Dikkat edin, çünkü Allah'ın laneti kâfirlerin üzerinedir. Usule yapışan furu'a aldırılmaz. Biz gerçek müminleriz, ayıplar ve şüpheler bize işlemez. Kur'an bize indirildi, Sübhan olan Allah daima bize rahmet eder. Biz de Kur'an'ın indirilişini hak ettik, onun bereketi ve anlamını da bilmekteyiz. Ateş ise sizin için yaratıldı ve gök yarıldığında derileriniz tutuşacak. Çok büyük ve güçlü kişilerin dut ile, yırtıcı hayvanların sırtlanlar ile, silahlanmış kişilerin de topallar ile tehdit edilmeleri ne kadar gülünçtür. Bizler atları şimşek gibi, okları Arap oku, kılıçları Yemenli, aslanları Mudarlı ve yumrukları çok güçlü olan kimseleriz. Doğuda ve Batıda bizi duymayan yoktur. Sizinle savaşmak bizim için bir zevktir. Eğer bizden birisi ölürse, cennette onunla aramızda bir saat mesafe vardır. “Allah yolunda öldürülenleri, ölümler sanma; hayır, onlar diridirler, Rableri katında rızıklanmaktadırlar. Allah'ın keremiyle kendilerine verdiklerinden sevinçli olarak, arkalarından henüz kendilerine yetişemeyenlere de korku olmadığına, onların üzüntüye uğramayacaklarına sevinirler. Allah'ın nimetine, lütfına ve Allah'ın müminlerin ecrini zayi etmeyeceğine sevinirler” [Kurân, Âl-i İmrân Suresi, 169-171]. ‘Yüreklerimiz dağlar gibidir, sayımız kumlar kadardır’ sözlerinize gelince: Kasap koyunların çokluğuna aldırılmaz, odun ne kadar çok olursa olsun ateş kıvılcımına dayanamaz. “Nice az bir topluluk var ki, Allah'ın izniyle çok topluluğa galip gelmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir” [Bakara Suresi, 249]. Belalardan ve felaketlerden kaçınınız. Biliniz ki, bizim için saldırı yapmak en arzu edilir şeydir, eğer yaşarsak mutlu, ölürsek şehit oluruz. Biliniz ki, galip gelen Allah'ın

tarafstarlarıdır. *Hâlâ Emirü'l-mü'minin ve Halifetü'r-Rabbü'l-alemi'nden itaat mi bekliyorsunuz? Sizi ne duyar, ne de size itaat ederiz. O çirkin ve rezil üslûbunuzla, örtü kalkmadan cevap vermemizi istediniz; bilin ki, örtü kalkarsa gerçekler ortaya çıkar. İmandan sonra küfür mü olurmuş? Yoksa siz ikinci bir ilâh mı edindiniz ve bizi de ona itaat etmeye mi çağırıyorsunuz? "And olsun ki, 'Siz çok kötü bir cür'ette bulundunuz!' Neredeyse o(sözün dehşeti)nden gökler çatlayacak, yer yarılacak ve dağlar yıkılıp dağılacaktır! "[Kur'ân, Meryem Suresi, 89-90]. Mektubunu yazan kâtibine de ki, yazdıkların bize rebab sesi ya da sinek vızıltısı gibi geldi. Unutmayın ki, onun söylediklerini bir kenara yazdık ve ona öyle acı bir azap hazırladık. O, söylediklerinin hesabını verecek inşallah! "Zulmedenler yakında nasıl bir yıkılışla devrileceklerini göreceklerdir! "[Kur'ân, Şuarâ Suresi, 227]. Kesinlikle göndereceğiniz kişiyi karıştırmışsınız. *Ve's-selâm*"⁴⁵ şeklinde sesleniyordu.*

Yıldırım Bâyezid ise, Timur'un kendisinden Kara Yusuf ile Celayirli Ahmed'i teslim etmesini ya da onları ülkesinden kovmasını isteyen tehdit dolu mektubunu⁴⁶ aldığı zaman "*Bizi ne sandı! Acem melikleri mi, Deşt'teki Tatar aptalları mı? Benim gazi askerlerimi Suriye askerlerine mi benzetti? Yoksa sağdan soldan topladığı kafileyi benim ordum gibi mi zannediyor? Kendisinin haberlerini aldığı mı bilmiyor mu? Sultanları birbirine karıştırmış ve Allah'ın emrine sırtını dönerek kâfir olmuş. Kendisi sadece bir harami, kan dökücü bir ırz düşmanı, sözünde durmayan bir kalleş, sağı solu dolaşıp zulmeden bir katildir!*" demiştir.⁴⁷ Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere her iki sultan da rakipleri Timur'u, Allah'ın emirlerine uymayan kâfir, zalim ve kan dökücü gibi sıfatlar ile nitelendirmişlerdir.

Sonuç olarak dönemin Arap kaynaklarının Timur ile ilgili olarak orijinal bilgiler içerdiği görülmektedir. Bu bilgilere bakıldığı zaman Timur, dinî tavır açısından üç farklı karakterde görülür. Birincisi; Timur, Timurlu kaynaklarına paralel olarak İslamiyet'in gereklerini yerine getiren samimi bir Müslüman idi. Din âlimlerine ve şeyhlere saygıda kusur etmeyip, onları koruyan ve kendileri

⁴⁵ el-Makrîzî, V, 351-52; İbn el-Furât, IX, 373-74; İbn Arabşah, 157-160; es-Seyrafi, I, 381-383. Bazı Arap tarihçileri de bu mektubun tamamını vermemekle birlikte ya bir kısmını ya da sadece içeriğini vermektedirler, bkz. İbn Hacer, I, 474; İbn Kadı Şuhbe, I, 508; İbn İyâs, I/2, 466. Bu mektup ile ilgili olarak ayrıca bkz. Kanat 1996, 68-70.

⁴⁶ İbn Arabşah, 307-09.

⁴⁷ İbn Arabşah, 311.

Arap Kaynaklarına Göre Timur Ve Din

ile devamlı sohbetlerde bulunan bir hükümdar ve seferlerini daima kâfirler üzerine cihat maksadıyla ya da Müslüman halka eziyet eden hükümdarlara karşı düzenleyen bir fatihti.

İkincisi; Timur, Müslüman olmakla birlikte siyasî işlerini şeriatça küfür sayılan Cengiz Han kanunları üzerine bina eden, İslâm dinini siyasî amaçları için kullanan ve seferleri sırasında Müslümanların öldürülüp, cami gibi kutsal mekânların tahrip edilmesine aldırış etmeyen bir hükümdardı.

Üçüncüsü; Timur, Müslümanlık ile hiç alakası olmayan bir kişi, Müslüman kanı akıtmaktan zevk alan bir hükümdar, yeryüzünü istilâ edip şer yayan bir fitne ve ancak şeytanın arkadaşı olabilecek kan dökücü ve zalim bir kimse idi. Kısacası kendisi deccâl, askerleri ise ye'cûc ve me'cûc idi.

Arap tarihçileri eserlerini yazarken Timur hakkında hem olumlu hem de kendisini kâfir ve deccâl bir hükümdar olarak gösterecek kadar olumsuz ifadeleri aynı anda kullanarak bir çelişkiye sebep olmuşlardır. Bunun sebebi, eserlerini yazarken tarafsız olmalarını beklediğimiz Arap tarihçilerinin kalemlerini duyguları ile hareket ettirmeleridir. Çünkü Timur, Mâverâünnehr'de ansızın ortaya çıkarak Cengiz Han'ın istilâsını hatırlatan bir fetih hareketine girişmiş, seferleri sırasında sayısız insan öldürmüş ve birçok şehri tahrip etmiştir. Çoğunluğu Memlûk devletinin resmî memuru olan Arap tarihçileri, Timur'un seferlerinden Suriye gibi Memlûklara bağlı şehirlerin de nasibini almasından dolayı Timur'a tarafsız bir gözle bakamamışlardır. Ayrıca bu tarihçilerin birçoğu din âlimi olduklarından dolayı Timur ve askerlerinin Müslümanları öldürmesi ve camileri tahrip etmesi gibi faaliyetleri karşısında da duygularına hâkim olamayarak Timur'u baş düşmanları olarak görmüşlerdir. Bu yüzden Timur'u deccâl, ordusunu ise ye'cûc ve me'cûc olarak gösterecek kadar önyargılı ifadeler kullanmışlardır. Hatta İbn el-Furât, Kudüs ehlinde Kadı'l-Kudat Cemaleddin'in rüyasında "*Hız. İbrahim'i elinde mızrak ve yanında enbiya ve evliyadan bir grup ile Timur'u öldürmeye giderken*" gördüğünü bile nakletmiştir.⁴⁸

Arap kaynaklarında Halep ve Dımaşk gibi şehirlerin tamamen yakılıp yıkıldığı ve tüm halkının katledilip esir edildiği ifade edilse de, bu şehirlerde 1400 yılından önce inşa edilmiş cami ve medrese gibi birçok eserin bugün dahi ayakta duruyor olması ve bu şehirlerin Timur'un ayrılmasından kısa bir süre

⁴⁸ İbn el-Furât, IX, 348-49.

Musa Şamil Yüksel

sonra eski günlerini yeniden yakalaması, Arap tarihçilerinin Timur'un buralarda yaptıklarını abartılı olarak anlattıklarının göstergelerindendir.⁴⁹

Timur'un gerçekleştirdiği fetihler sırasında Arap tarihçilerinin ifade ettiği gibi İslamiyet ile uyuşmayan olaylar meydana gelse de, bunlara bakarak kendisinin sadece İslam ülkelerini yerle bir eden ve Müslüman kanı akıtan bir hükümdar olduğunu söylemek mümkün değildir. Kendisinin din büyüklerine saygıda kusur etmemesi, oruç ve namaz gibi bazı dinî vecibelerini yerine getirmesi, başkenti Semerkand'da büyük bir cami yaptırması ve Ahmed Yesevî gibi meşhur Türk-İslam şeyhinin mezarı üzerine türbe, medrese ve hankâh inşa ettirmesi de kendisinin sahip olduğu İslam inancının işaretlerinden bir kaç göstergesidir. Her ne kadar seferleri sırasında aşırıya kaçan bazı olaylar yaşansa da Timur'un seferlerini, sahip olduğu Geleneksel Türk Hâkimiyet Anlayışı doğrultusunda gerçekleştirdiği unutulmamalıdır.

⁴⁹ Aka 2000, 457.

BİBLİYOGRAFYA

I- Kaynak Eserler

- el-Kalkaşandî el-Kalkaşandî, *Subh el-A'şâ fi Sinâ'at el-İnşâ*, Yay. Muhammed Huseyin Şemseddin, Daru'l-Fikr, I-XV, Beyrut 1987.
- el-Makrîzî el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk li-Ma'rifeti Duvel el-Mulûk*, Yay. Mukammed Abdulkadir 'Atâ, Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, I-VIII, Beyrut 1997.
- es-Sehavî es-Sehavî, *ed-Dav' el-Lâmi' li-Ehl el-Karn et-Tâsi'*, Dâr Mektebetu'l-Hayât, III, Beyrut, b.t.y.
- es-Seyrafi es-Seyrafi, *Nüzhet en-Nufûs ve'l-Ebdan fi Tevârih ez-Zemân*, Yay. Hasan Habeşî, Matbaa Dâru'l-Kütüb, I, Kahire 1970, II, Kahire 1971.
- Fasih-i Hâfi Fasih-i Hâfi, *Mücmel-i Fasihî*, I-III, Meşhed 1339-1341 h.ş.
- Hâfız-ı Ebrû(1) Hâfız-ı Ebrû, *Zübdetü't-Tevarih-i Baysungurî*, I-IV, yay. Seyyid Kemal Hac Seyyid Cevâdî, Tahran 1380 h.ş.
- Hâfız-ı Ebrû(2) Hâfız-ı Ebrû, *Zeyl-i Kitâb-ı Zafernâme-i Şâmî*, yay. Behmen Kerimî, Tahran 1328 h.ş.
- İbn Arabşah İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr fi Nevâ'ib Teymur*, Yay. Ahmet Fayız el-Himsî, Beyrut 1986.
- İbn Dokmak İbn Dokmak, *el-Cevher es-Semîn fi Seyr el-Mulûk ve's-Selâtin*, Yay. Muhammed Kemaleddin İzzeddin Ali, Beyrut 1985.
- İbn el-Furât İbn el-Furât, *Târih İbn el-Furât*, Yay. Konstantin Zureyk, IX, Beyrut 1936.
- İbn Hacer İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr bi-Enbâ' el-'Umr*, Yay. Hasan Habeşî, I, Kahire 1998; II, Kahire 1994.
- İbn Haldûn(1) İbn Haldûn, *et-Ta'rif bi-İbn Haldûn ve Rihletuhu Garben ve Şarken*, Daru'l-Kitâb el-Lübnanî, Beyrut 1979.
- İbn Haldûn(2) *Kitâbu'l-İber*, Muessesetu't-Târih el-Arabî, V, Beyrut 1999.
- İbn İyâs İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr fi Vekâi' ed-Duhûr*, Yay. Muhammed Mustafa, I/2, Kahire 1983.
- İbn Kadî Şuhbe İbn Kadî Şuhbe, *Târih İbn Kadî Şuhbe*, Yay. Adnan Derviş, I, Dimaşk 1977, IV, Dimaşk 1997.
- İbn Şihne İbn Şihne, *Ravzat'ul-Menâzir fi Ahbâr el-Evâ'il ve'l-Evâhir*, (İbn el-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, IX, Matba'a Bulak, Kahire 1873)'in hamisinde.

Musa Şamil Yüksel

- İbn Tagrîbirdî İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire fî Mulûk Mısr ve'l-Kahire*, Matbaa Dâru'l-Kutub el-Mısrıyye, XII-XII, Kahire 1956.
- İsfızârî Muineddin-i İsfızârî, *Ravzatu'l-Cennât fî Evsaf-ı Medineti Herat*, I-II, yay. Seyyid Muhammed Kazım İmam, Tahran 1338 h.ş.
- Natanzî Muineddin-i Natanzî, *Müntehabü't-Tevârih-i Muinî*, yay. Jean Aubin, Tahran 1336 h.ş.
- Semerkindî Abdürrezzak-ı Semerkindî, *Matla'-ı Sadeyn ve Mecma'-ı Bahreyn*, yay. Muhammed Şef'i, I-II, Lahor 1946-49.
- Şâmî Nizameddin-i Şâmî, *Zafernâme*, yay. Berahî Simnanî, Tahran 1363 h.ş.
- Tacü's-Selmânî Tacü's-Selmânî, *Tarihnâme*, çev. İsmail Aka, Ankara 1988.
- Yezdî Şerefeddin Ali-i Yezdî, *Zafernâme*, I-II, yay. Muhammed Abbasî, Tahran 1336 h.ş.

II- Araştırma Eserleri

- Aka 2000 İsmail Aka, "Timur Sâdece Bir Asker mi İdi?", *Belleten*, LXIV/240, 453-466.
- Aka 2002 "Timur, Din ve Ulemâ", *XIV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (Ankara, 9-13 Eylül 2002)*, I, 107-111.
- Kanat 1996 Cüneyt Kanat, *Memlûk-Timurlu Münasebetleri (1382-1447)*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 1996.
- Yüksel 2007 Musa Şamil Yüksel, "Timur, Tarih ve İbn Haldun", *Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası Uluslararası Sempozyumu*, ed. Abdulvahap Kara - Ömer İşbilir, İstanbul 2007, 89-106.

Musa Şamil Yüksel